

seminarskega prostora. Nastajali so poljudni spisi, eden prvih na primer v Naši ženi 1950, ko je predstavil začetke stare dubrovnške in dalmatinske književnosti. Sledili so drugi spisi, večinoma objavljeni v Jeziku in slovstvu, npr. Slovenski in hrvatski književni stiki, Gradnik in hrvatska ter srbska literatura, Kumičićeve dileme i njihov slovenski odjek itd. Hrvatom je poročal o slovenskih slovestvenih vprašanjih, npr. v spisu Ivan Prijatelj, slovenski književni kritičar i historičar (Republika, 1953).

Zadnje desetletje je bil Emil Štampar cenjen sodelavec časopisa Kaj. Številke, posvečene Gjalskemu, Kovačiču in drugim, vsebujejo tudi njegov delež.

Emil Štampar je dejavno sooblikoval rodove slovenskih slavistov, ki so se šolali in znanstveno oblikovali v petdesetih in šestdesetih letih. Opazen je njegov koncept v vzgoji slovenistov znanstvenikov. Drugače je s srbohrvatistiko oziroma jugoslavistikom, ki se v svoji literarnozgodovinski veji ne prej ne slej ni mogla odločilneje izviti iz zametkov, pri čemer so bistveno soodločale ravno naše tesne obče razmere. To je utesnjevalo tudi profesorja Štamparja. Zlasti prvo dobo, ko še ni bilo jasno, ali se bo njegova pot visokošolskega učitelja nadaljevala v matičnem Zagrebu ali pa bo potekala v Ljubljani, bi bilo prav in potrebno, da bi mu okolje dajalo več možnosti in pobud za razvoj slovenske literarne jugoslavistike.

Kljub obilnemu pedagoškemu delu, ki je na profesorja pritiskalo z obsegom dveh relativno bogato razvitih književnosti, je bil Emil Štampar s svojim delom zadovoljen. In srečen — njegov intimni svet ostaja pred drugimi zaprt. Prav je tako. Zeleli bi mu dolgoletnejše uživanje v mirnem pokoju tu v Ljubljani, a našel je pravi mir in pokoj šele v Zagrebu, na Mirogoju. Nam ostaja njegovo delo. Da bi živelo tudi poslej, bi bili dolžni storiti vsaj to, da izide knjižni izbor Štamparjevih študij in razprav.

Janez Rotar

Filozofska fakulteta v Ljubljani

LITERARNA VEDA V ZBORNIKU O RAZSVETLJENSTVU

PZE za slovanske jezike in književnosti na ljubljanski Filozofski fakulteti je sklenila, da bo začela prirejati poleg že tradicionalnega seminarja za tuje sloveniste še vsakoletni mednarodni simpozij. Ta bo posvečen vsakokrat drugemu literarnemu obdobju v slovenski književnosti. Ker seminar predvsem uvaja udeležence v slovenski jezik, književnost in kulturo, si je prirediteljica zamislila simpozij kot znanstveno srečanje raziskovalcev, ki naj osvetlijo določeno obdobje z različnih vidikov. Vendar je treba poudariti, da ne gre samo za literarnozgodovinsko obravnavanje, ampak za sodelovanje različnih ved, med katerimi zasluži posebno pozornost jezikoslovje. Prvi tako zasnovan simpozij v Sloveniji je potekal od 28. do 30. junija 1979 v Ljubljani; njegov raziskovalni predmet je bilo slovensko razsvetljenje. Hvale je vredno, da je prirediteljica poskrbela tudi za hiter natis simpozijskih referatov v obliki zbornika.* Zato so sedaj do-

* Obdobje razsvetljenstva v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Mednarodni simpozij v Ljubljani od 28. do 30. junija 1979. Uredil Boris Paternu s sodelovanjem Brede Pogorelec (jezik) in Jožeta Koruze (književnost in kultura). Izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani 1979, 452 str.

stopni vsem tistim, ki se niso mogli udeležiti simpozija, a jih njegova problematika zanima tako ali drugače. Pričujoče poročilo se omejuje na prikaz deleža, ki ga ima v njem literarna veda; preostale bodo pregledali tisti, ki so zanje poklicani.

Razdelek Književnost se začinja z referatom Jožeta Koruza Konstituiranje slovenske posvetne književnosti in njenih žanrov. V njem avtor časovno omeji razsvetljenstvo z letnicama 1768 in 1850 ter tako potrdi upravičeno premaknitev končne meje za dve desetletji naprej. Vedeti je namreč treba, da je starejša, pozitivistično usmerjena literarna zgodovina, obsedena od biografiziranja, zamejevala obdobje z letom Zoisove in Vodnikove smrti 1819 ali pa z letom 1809, ko je izšla Kopitarjeva slovnica. Pri tem ni bila ta zgodovina nikoli toliko sposobna, kljub faktografski maniji, da bi preučila zalogo takratnih (pol)-literarnih del in določila na tej podlagi mejo, onkraj katere se dejansko začinja romantizem. To sta argumentirano storila šele Janko Kos (*Periodizacija slovenske romantike in Evropa*, SR 1971, 353—383) in Boris Paternu (*France Prešeren in njegovo pesniško delo I*, 1976); pretres literarnih del, ki ga je opravil Jože Koruza, potrjuje, da ustreza leto 1850 periodizacijskemu mejniku. Sicer pa avtor upošteva ugotovitve starejše literarne zgodovine, posebno znano razdelitev na Pohlino in Zoisov krožek. Prvega najbolj karakterizira almanah *Pisanice*, v katerem se je uveljavil Dev, ki je verzološko, motivno in žanrsko razširil literarni repertoar. Iz njegovih in Vodnikovih pesmi, objavljenih v *Pisanicah*, je opaziti poznobaročne, razsvetljenske in deloma celo rokokojske in predromantične vplive. Opozicijo do Pohlina in Pisanic vidi avtor v Zoisovem krožku, ki je bil usmerjen rokokojsko. O tem pričajo prevodi arij, kupletov, Linhartovi komediji in poetološki nazori Blaža Kumerdeja, kar vse sestavlja — skupaj z Vodnikovimi rokokojskimi in poučno razsvetlenskimi pesmimi dejavnost tega krožka. Preostala raziskovalčeva pozornost je namenjena literarnim prizadevanjem zunaj Ljubljane in literarnemu standardu, h kateremu spada tudi bukovništvo. — Tako zastavljen referat Jožeta Koruza odpravlja pomanjkljivosti starejše literarne zgodovine, ki je opazila pojavljanje različnih smeri v tem obdobju, ni pa dovolj raziskala njihove strukturne raznoterosti, ker je največkrat obtičala ob narodnoprebudniški vlogi posameznih del, predvsem Vodnikovih pesmi in obeh Linhartovih komedij. Koruzov referat razodeva literarni vidik, ki je bil premalo upoštevan.

Drugi referat Tipološke značilnosti slovenskega razsvetljenstva v evropskem kontekstu, katerega avtor je Janko Kos, je primerjalne narave. Njegova podlaga je izrazito filozofska, saj je avtorjevo izhodišče premisa o človeku — subjektu, razpetem med razum in čutnost. Nato avtor primerja »metafizično-antropološki zaris evropskega razsvetljenstva« (28) s tistim, ki ga je mogoče rekonstruirati iz slovenskega gradiva, pri čemer odkrije velike razločke. Slovenska besedila ne poznajo miselnih ostrin, ki so pretresale evropsko razsvetljenstvo, ker so literarno slabo razvita. Ne poznajo namreč vrste žanrov, ki so omogočali takšno izražanje. Celu pri čutnosti, ki se zdi na prvi pogled v ospredju slovenskih del, se pokaže po natančnejši razčlenitvi, da je reducirana. Vzrok za to okrnjenost je po Kosovem mnenju sociološki: nosilec evropskega razsvetljenstva je bilo višje in srednje meščanstvo, slovenskega pa nižje družbene plasti, kar je opazno tudi iz primerjave med Beaumarchaisovo Figarovo svatbo in Linhartovim *Matičkom*. Posebnost slovenskega razsvetljenstva je »ideja naroda« (33),

ki je evropski ni poudarjal, ker ni bila zanimiva za državne narode. — Janko Kos torej opozarja na vrsto filozofskih, socioloških in literarnih vprašanj, ki jih je literarna zgodovina opazila in jih poskušala reševati, toda brez zadostne medsebojne povezanosti in brez zadovoljivega miselnega poznavanja evropskih tokov.

Tipološko naravnani je tudi referat Borisa Paternuja *Problem literarnostilne diferenciacije v slovenski književnosti razsvetljenstva*. V njem avtor upravičeno podvomi o sprejemljivosti dosedanjih obravnav tega obdobja, zato najprej kritično razčleni njegova terminološka poimenovanja: »pre(po)rod«, ki ga je uporabljal France Kidrič; »razsvetljenstvo« Alfonza Gspana ter »klasicizem in predromantiko« Jožeta Pogačnika. V njih vidi tri različna pojmovanja istega obdobja: »narodnoprubudn(ega)«, »svetovnonazorsk(ega)« in »književn(ega)« (58), ki so po avtorjevem mnenju utemeljena, če niso enostranska. Saj »gre za obdobje s tako književnostjo, ki ni izrazito ali strožje literarna, ampak je po svojih temeljnih lastnostih in namenih raznovrstna, segajoča daleč čez meje literature.« (58) Kljub temu predlaga bolj premišljeno pojmovanje razvrstitev. »Razsvetljenstvo« naj bi (p)ostalo zbirni pojem. »Pre(po)rod« argumentirano zavrne, ker je prevod pojma za renesanso, ki se na Slovenskem ni razvila, z obdobjem v drugi polovici 18. stoletja pa ga ni mogoče istovetiti. Pač pa se mu zdi primerna uporaba pojma »narodno prebujenje« za takratne ideološko-sociološke pojave. Po njegovem mnenju slovensko literarno gradivo ne dopušča uporabe pojma »klasicizem« kot zbirnega, ker ta literarna smer ne prevladuje. Tej prepričljivi ugotovitvi sledi razčlenjevanje literarnih slogov v tem obdobju, kar ga privede do sklepa, da je Dev najbolj značilen slovenski baročni pesnik, čeprav opaža v njegovih pesmih tudi protibaročne prvine. Osrednji pesnik celotnega obdobja in hkrati najbolj značilen klasicist je Vodnik, ki prav tako ni enovit pesnik, o čemer priča njegov folklorizem in predromantični vplivi. Ti so navzoči že pri Devu in Jarniku. Končni sklep Paternujevega raziskovanja je spoznanje o nepopolni stilni diferenciaciji v razsvetljenstvu. Vzroke zanjo vidi v takratnih družbenih, jezikovnih in literarnih razmerah, ki so onemogočale razvito književnost. — Vrednost Paternujevega referata je v doslednosti, s katero je razčlenil dosedanjo terminološko zmedo in z njo povezane enostranskosti ter v tem, da je opredelil pogloblitve razvojnostilne smeri, ne da bi kakšno izmed njih podcenjeval, kot so to počeli nekateri starejši raziskovalci.

Vsi doslej omenjeni referati so na različne načine opozarjali tudi na zunaj-literarni pomen razsvetljske književnosti, Manfred Jählichen pa si ga je izbral za predmet svoje obravnave Pripombe k operativni in politično-operativni funkciji v južnoslovanski razsvetljski literaturi. Zanimajo ga proti fevdalne miselne prvine, saj se po njegovem prav v njih kaže »politično-operativna funkcija«. Opazuje jo pri treh južnoslovanskih ustvarjalcih Matiji Reljkoviću, Dositeju Obradoviću in Valentinu Vodniku. Kot značilno pesem si izbere za analizo njegovo Ilirijo oživljeno, čeprav opozarja, da se omenjena funkcija pojavlja v mnogih njegovih besedilih.

Razen Jählichenovega referata je slovansko primerjalni tudi tisti, ki ga je prispevala Maria Bobrownicka; naslovila ga je Model poljskega in slovenskega razsvetljenstva in vprašanje književnih tokov. Avtorico pritegujejo družbenozgodovinske in literarne podobnosti in razločki, ki jih je mogoče opaziti iz primerjanja istega, toda neenakomerno razvitega obdobja pri Poljakih in Slo-

vencih. Ker so oboji živeli v različnih zgodovinskih razmerah, je med obema književnostma več razločkov kot podobnosti. Na Poljskem je imelo odločilno vlogo predvsem plemstvo, na Slovenskem pa ne. Za raziskovalko sta temeljna tokova razsvetljskega obdobja klasicizem in sentimentalizem, od katerih se zdi posebno drugi neprepričljiv, ko ga najde — sicer komaj opaznega — v slovenskih besedilih. Najbrž je referentka poskušala pri tem preveč mehanično prenesti poljski model na slovensko gradivo, ki tega ne omogoča.

Referat Štefana Barbariča Slovenska razsvetljska književnost v luči zvrstne poetike je po zastavljenem raziskovalnem predmetu soroden nekaterim drugim v zborniku, a se razločuje od njih po ugotovitvah. Tudi njega pritegne terminološka nedoslednost posameznih literarnih zgodovinarjev, pri čemer sam ohranja pojem razsvetljenstvo, potem pa se loti motivne in žanrske obravnave besedil. Svojo pozornost usmeri na Pisanice, Linhartov zbornik *Blumen aus Krain*, na Japljeve, Zoisove, Vodnikove, Volkmerjeve, Staničeve, Jarnikove, Primčeve in Modrinjakove pesmi. Pri tem opazi, da je poznalo slovensko razsvetljenstvo odo, elegijo, basen, anakreontsko pesem; ni pa razvilo epa, tragedije in ne pripovedne proze.

Jože Pogačnik si je izbral za predmet svojega prispevka *Vloga socinianizma pri nastanku slovenske razsvetljske misli idejnoteološko vprašanje*, ki ga je načel že v obravnavi slovenskega protestantizma, na katero se tudi sedaj sklicuje. Leva smer protestantizma, tako imenovani »socinianizem« je racionaliziral teološke nauke; njegov vpliv naj bi bil tolikšen, da je vplival celo na razsvetljsko miselnost. Ob tem se zastavlja vprašanje, ali je res obstajala kontinuirana povezava med »socinianizmom« in razsvetljenstvom, kot meni referent, ali se je pojavljal na Slovenskem samo razsvetljski racionalizem, ki je bil odsev sočasnih evropskih miselnih tokov. Skratka, gre za sklop vprašanj, ki terjajo natančnejše dokaze.

Ivana Cesarja je pritegnil poetološki dodatek v Pohlinski slovnici; osvetlil ga je v referatu Slovenska prosvjetiteljska poetika — dio gramatike (*Poetica operosorum*). Poudarja, da je ta poetika prva v slovenski književnosti in da je imela drugačno funkcijo, kot jo imajo navadno takšne stvaritve: ni povzemala niti sistematizirala že obstajajočih pesniških pojavov niti jih ni normirala, ampak je šele vzpodbujala njihovo nastajanje. Iz njenih postavk je opazno racionalistično pojmovanje poezije.

Znamenito Vodnikovo pesem *Zadovoljni Kranjec* je analiziral Klaus D. Olof v referatu *Kritik der Aufklärung als literarisches Motiv*, v katerem je opozoril na nujnost trojne interpretacije glede na trikratno objavo te pesmi v času razsvetljenstva. Razlagalni razpon sega pri tem od precej nevtralne humorističnosti do ostre satire, katere odmev je zaznaven še v Prešernovi Novi pisariji, v Mahničevi politični utopiji *Indija Koromandija* in v Tavčarjevi *4000*.

Zunaj razdelka *Književnost* se pojavljata še dva referata, ki se ukvarjata z verzološkimi vprašanji. Njuna uvrstitev v drugi razdelek je nepričakovana, saj je bilo doslej v navadi, da je verzologija del literarne vede, čeprav je zaradi obveznega upoštevanja fonetičnih vidikov blizu jezikoslovju. Avtor prvega tovrstnega referata *Oblikovanje verzne norme v slovenskem razsvetljenstvu* je Tone Pretnar. Verzno normo definira kot »množico pravil, po katerih poteka jezikovno uresničevanje verzne norme: sem sodijo prozodična in skladenjska pravila, ki jim mora leposlovno besedilo ustrezati, če hoče biti verzno.«

(291) Ker se pojavlja verzna norma v eksplicitni in implicitni obliki, avtor razišče obe. Za določitev prve analizira ohranjene metrike Pohlina, Kumerdeja, Čopa in Metelka ter ustrezna Zoisova razmišljanja v korespondenci z Vodnikom. Implicitno normo, tj. »v verzno besedilo vpisana norma« (297), pa opredeli iz izbranega pesemskega gradiva različnih razsvetljenskih ustvarjalcev, pri čemer posveti posebno pozornost vzglasu, sredini verza, izglasu in rimi. Glede na dejstvo, da je slovenska verzologija najbolj nerazvito področje literarne vede, pomeni Pretnarjeva raziskava po svoji natančnosti, metodološki doslednosti in empiričnosti dosežek, vreden pozornosti.

Pomembne rezultate prinaša tudi druga verzološka obravnava Klasička metrika u slovenskom pjesništvu (I Kvantitativni pokušaji). Njen avtor Miroslav Kravar obravnava v njej že večkrat opaženo vprašanje o poskusih uveljavljanja kvantitativnega verzne sistema v razsvetljenski poeziji, katere jezik ga zaradi svojega naglasa ne omogoča. Toda zavest o tem je prodirala med pesnike in teoretike počasi, kar je analiziral Kravar z navajanjem številnih primerov in ob upoštevanju evropske verzne problematike.

Iz povedanega lahko povzamemo, da prinaša zbornik vrsto tehtnih dognanj o književnosti slovenskega razsvetljenstva. Ta odpravljajo marsikatero doslej veljavno sodbo starejših literarnih zgodovinarjev. Koristno prevrednotenje je posledica preusmeritve novejših raziskav k sami književnosti, zaradi česar so postala bolj jasna razmerja med posameznimi razsvetljenskimi literarnimi tokovi, med njihovimi evropskimi izvori in slovenskim prevzemom. Prvič je bil natančno analiziran takratni verzni ustroj. Pri branju zbornika deluje moteče samo literarnoteoretična shizma ob pojmih literarna »vrsta« in »zvrst«; koristno bi bilo, ko bi prišlo čim prej do poenotenja. Kot pomanjkljivost je mogoče omeniti odsotnost natančnejše obravnave razsvetljenske dramatike, toda tudi tej bo — zaradi njene razvitosti — literarna veda posvetila prej ali slej primerno pozornost.

Marjan Dolgan
SAZU, Ljubljana

NOV PRISPEVEK V. E. GUSEVA K OBRAVNAVI PROTIFASISTIČNEGA PESNENJA PRI SLOVANSKIH NARODIH

Do danes je že dokaj narasla predvsem folkloristična strokovna literatura o protifašističnem pesnjenju pri slovanskih narodih (izjema so Lužiški Srbi). To in njihova podobna zgodovinska usoda med drugo svetovno vojno sta dovolj veliki vzpodbudi za primerjalne analize tega pesnjenja. Posebno, ker je v folkloristiki primerjalni pristop še vedno eden najbolj razširjenih, kljub občasnim kritikam, ki se zavzemajo za prenovitev njenih metod.

S tistim delom protifašističnega pesnjenja, ki je po svoji naravi najbližji klasični folklorni pesmi, se s primerjalnega stališča najbolj zavzeto že vrsto let ukvarja V. E. Gusev. Njegovo najnovejše delo s tega področja je knjiga Slovanske partizanske pesmi,¹ v kateri si zastavlja cilj na podlagi primerjalno-tipološke analize ugotoviti skupne zakonitosti ustvarjanja in širjenja množične

¹ V. E. Gusev, Slavjanske partizanske pesni, Leningrad, 1979.